

Teologia postępową jako teologia inkluzywna i jej praktyczne zastosowanie na przykładzie ProgressiveChristianity.org

Abstrakt: Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie genealogii i podstawowych koncepcji teologii postępowej, zwanej również postępowym chrześcijaństwem, oraz działalności ProgressiveChristianity.org, które do 2010 roku działało pod nazwą Center for Progressive Christianity. W pierwszej części artykułu przedstawiam źródła i założenia teologii postępowej jako teologii inkluzywnej, historię głównej organizacji reprezentującej ten nurt (ProgressiveChristianity.org) oraz cechy charakterystyczne myśli trzech jej reprezentantów (Johna Cobba, Johna Shelby'ego Sponga oraz Marcusa Borga). W drugiej części skupiam się na teologicznym manifestie *8 Punktów Postępowego Chrześcijaństwa* (*8 Points of Progressive Christianity*) oraz na tym, jak teoretyczne założenia przekładają się na praktyczne rozwiązania i działania.

Słowa kluczowe: inkluzywność, postępowe chrześcijaństwo, ProgressiveChristianity.org, teologia inkluzywna, teologia postępową, teologia praktyczna

W 2012 roku na łamach „Magazynu Świątecznego Gazety Wyborczej” Katarzyna Wiśniewska ogłosiła śmierć Kościoła otwartego w Polsce. Zauważyła, że dla wielu biskupów rzymskokatolickich pojęcie otwartości oznacza relatywizm, a poszukiwanie punktów styčných z innymi wyznaniem i religiami to nic innego jak „zamazywanie świętej katolickiej tożsamości” i „zdrada interesu narodowego”¹. Polski katolicyzm opierałby się zatem w dużej mierze na swoistym integryzmie wzmocnionym przez nastroje nacjonalistyczne.

Podobne postawy do tych reprezentowanych przez dużą część hierarchów polskiego Kościoła rzymskokatolickiego możemy zaobserwować w Stanach Zjednoczonych, chociażby w łonie protestantyzmu, gdzie w ubiegłym stuleciu

¹ Zob. K. Wiśniewska, *Śmierć Kościoła otwartego*, „Magazyn Świąteczny – Gazeta Wyborcza” 2012, http://wyborcza.pl/magazyn/1,124059,11691367,Smierc_Kosciola_otwartego.html [1.12.2015].

uksztaltował się i zorganizował silny fundamentalizm religijny². Jego cechą charakterystyczną jest dosłowne traktowanie Biblii oraz ekskluzywna religijność traktująca jako grzeszne i wrogie wszystkie przejawy życia oraz duchowości odbiegające od tych głoszonych przez fundamentalistów.

Nie wszyscy teologowie za oceanem podzielają jednak taką wizję chrześcijaństwa. Zarówno nad Wisłą³, jak i za oceanem istnieją jednostki i grupy, które patrzą na chrześcijaństwo w inny sposób – otwarty i inkluzywny. Przykładem takiej postawy mogą być kręgi uprawiające teologię postępową, zwaną również postępowym chrześcijaństwem, i przybierające od drugiej połowy XX wieku za Atlantykiem formę swoistego ruchu teologicznego. W niniejszym artykule postaram się przedstawić ten prąd teologiczny, pierwszą organizację zrzeszającą teologów z nim związanych, podstawowe założenia ruchu oraz to, jak teoretyczne założenia przekładają się na praktyczne rozwiązania.

Teologia postępową jako teologia inkluzywna

Najczęściej popełnianym błędem jest nazywanie postępowej teologii teologią liberalną⁴. Jest to pewnego rodzaju anachronizm i nierzetelność, ponieważ teologia postępową jest pojęciem szerszym, niejednorodnym i relatywnie nowym. Prąd ten narodził się pod koniec ostatniego wieku jako odpowiedź na rosnące w liczbie i sile fundamentalistyczne Kościoły ewangelikalne.

Teologia postępową nie jest w szczególności związana z jednym tylko wyznaniem – protestantyzmem. Wśród jej zwolenników mamy zarówno protestantów, jak i rzymskich katolików. Reprezentantem tego ostatniego wyznania jest na przykład biblista John Dominic Crossan⁵. Swoją refleksję teologiczną chrześcijaństwo postępową żywi wnioskami wyciągniętymi z teologii ewangelikalnej, teologii liberalnej XIX i XX wieku, protestanckiej neoortodoksji i teologii wyzwolenia.

² Zob. D. Motak, *Nowoczesność a fundamentalizm. Ruchy antymodernistyczne w chrześcijaństwie*, Kraków 2002, s. 67–113.

³ W Polsce otwarte kręgi Kościoła rzymskokatolickiego, poza tradycyjnymi środowiskami „Tygodnika Powszechnego”, „Znaku” i „Więzi”, skupiają się również wokół „Magazynu Kontakt” wydawanego od maja 2007 roku przez Klub Inteligencji Katolickiej. Od lutego 2013 roku ukazuje się internetowo „Miesięcznik Ewangelicki” (do stycznia 2015 roku jako „Pismo er”) zrzeszający otwarte i postępowe środowiska protestanckie (zob. <http://ewangelicki.pl/>).

⁴ Nurt w obrębie teologii protestanckiej. Za jej prekursora uznaje się Friedricha Schleiermarchera (1768–1834), a za głównych reprezentantów m.in. Albrechta Ritschla (1822–1889) i Adolfa Harnacka (1851–1930).

⁵ John Dominic Crossan (ur. 1934) – biblista, profesor DePaul University w Chicago, współzałożyciel „Jesus Seminar”, autor krytycznych opracowań dotyczących historii powstania Nowego Testamentu oraz tzw. historycznego Jezusa.

W 1994 roku w Stanach Zjednoczonych zostało założone przez amerykańskich teologów, którzy dotychczas świadczyli o postępowym chrześcijaństwie na własną rękę, Centrum Postępowego Chrześcijaństwa (The Center for Progressive Christianity), niekościelne i ponadwyznaniowe stowarzyszenie zrzeszające osoby fizyczne (świeckie lub duchowne) i prawne (parafie lub stowarzyszenia) oraz zajmujące się promocją postępowej teologii. W 2010 roku Centrum zmieniło nazwę na ProgressiveChristianity.org.

Manifestem postępowego chrześcijaństwa jest ogłoszone przez tę organizację *8 Punktów Postępowego Chrześcijaństwa* (*The 8 Points of Progressive Christianity*), czyli lista ośmiu twierdzeń odnoszących się do postępowego sposobu myślenia o chrześcijaństwie. Lista ta jest regularnie poddawana weryfikacji i aktualizacji ze strony teologów i teolożek oraz członków i członkiń stowarzyszenia. Teologię postępową zdefiniować można zatem jako „otwarte, rozsądne i opierające się na współpracy podejście do chrześcijańskiej tradycji oraz do życia i nauczania Jezusa, które wytyczają ścieżkę autentycznego i relewantnego doświadczenia religijnego”⁶. Ten syntetyczno-synkretyczny charakter teologii postępowej sprawia, że można ją zaliczyć do teologii inkluzywnych.

W dogmatyce protestanckiej rozróżniamy teologię ekskluzywną, czyli taką, która charakteryzuje się „szukaniem obiektywnego wsparcia [jedynie] w Słowie Bożym”, i teologię inkluzywną, otwartą na inne dziedziny nauki i pozabiblijne możliwości poznawcze⁷. W klasycznym podręczniku do dogmatyki Horsta G. Pöhlmana czytamy:

W teologii oświecenia, która manifestowała się nieśmiało w teologii przejściowej (J. L. von Mosheim i in.), wyraźniej w neologii (J. S. Semler i in.) i wreszcie radykalnie w racjonalizmie (J. A. L. Wegscheider i in.), w przeciwieństwie do przeważnie reproduktywnej i ekskluzywnej teologii ortodoksji i pietyzmu, ujawniła się produktywna i przeważnie inkluzywna teologia. Wąski ortodoksyjny zakres *articuli non fundamentales* został poszerzony w tej typowej teologii asymilacyjnej na wszystkie dogmaty chrześcijańskie. *Theologia naturalis* konkurowała najpierw z *theologia supernaturalis* i ostatecznie zajęła jej miejsce. Rozum wyrugował Pismo Święte jako normę doktrynalną, tak, że naukowa funkcja teologii, która w ortodoksji ograniczała się tylko do stosowania logiki formalnej, w teologii oświeceniowej wysunęła się zdecydowanie na pierwszy plan (powstanie badań historyczno-krytycznych!)⁸.

Teolodzy postępowi przywiązują dużą wagę do analizy historyczno-krytycznej tekstów biblijnych i do kryterium racjonalności, co zostanie ukazane w dalszych częściach artykułu. Teologię postępową, która wpisuje się w paradygmat poświeceniowy i często czerpie z wielu źródeł wiedzy i nauki, określić możemy zatem jako teologię inkluzywną.

⁶ Zob. *What's Progressive Christianity?*, ProgressiveChristianity.org, <https://progressivechristianity.org/what-is-progressive-christianity/> [1.12.2015].

⁷ Zob. H. G. Pöhlmann, *Dogmatyka w zarysie*, Warszawa 1997, s. 3.

⁸ Tamże.

Przyjrzyjmy się pokrótce głównej organizacji reprezentującej i kształtującej ten nurt teologiczny.

Od Centrum Postępowego Chrześcijaństwa do ProgressiveChristianity.org

Centrum Postępowego Chrześcijaństwa zostało założone w 1994 roku przez księdza Jimiego Adamsa, proboszcza parafii św. Marka w Waszyngtonie. Była to pierwsza organizacja, która zaczęła używać angielskiego określenia *progressive Christianity*. Centrum miało być „organizacją non-profit, skupiającą się na tych, dla których zorganizowana religia okazała się «nieefektywna, nierелеwantna i represyjna»⁹. Sam ksiądz Adams mówił, że jego celem było powstrzymanie Kościołów przed zamknięciem (*drying up*) lub zniknięciem (*blow away*)¹⁰.

Badania statystyczne przeprowadzone w drugiej połowie XX wieku w Stanach Zjednoczonych wykazały znaczące zanikanie Kościołów tradycyjnych (*mainline churches*) przy jednoczesnym wzroście Kościołów fundamentalistycznych. Jak zauważyli profesorowie Benton Johnson, Dean R. Hoge i Donald A. Luidens, te pierwsze odnotowały spadek w wysokości od jednej piątej do jednej trzeciej ogólnej liczebności poszczególnych Kościołów¹¹. Intuicją księdza Adamsa i małej grupy przyjaciół zgromadzonych wokół niego wskazywały, że to „topienie” Kościołów historycznych można zahamować pod warunkiem, że przeprowadzi się reformę języka religijnego i przeniesie teologię z uniwersyteckiej katedry na kościelną kazalnicę.

W pierwszych latach działalności Centrum skupiono się na wydawaniu postępowej literatury religijnej, recenzji prac teologicznych oraz, sporadycznie, na organizacji konferencji i warsztatów. W 1996 roku powstała pierwsza strona internetowa Centrum, na której znajdowała się lista „afiliowanych” Kościołów, parafii, duchownych i teologów, którzy przyjmowali manifest postępowej teologii. Można było również za jej pośrednictwem zapisać się na *newsletter*.

Działalność Centrum rozwijała się w dużym tempie. Do 2002 roku określenie „postępowe chrześcijaństwo” przedostało się do pierwszego teologicznego obiegu, do teologicznej literatury i zaczęło być coraz szerzej używane przez

⁹ Zob. *Our History*, ProgressiveChristianity.org, <https://progressivechristianity.org/our-history/> [1.12.2015].

¹⁰ Por. tamże.

¹¹ Zob. B. Johnson, D. R. Hoge, D. A. Luidens, *Mainline churches. The Real Reason for Decline*, „First Things” 1993, nr 31, s. 13. Liczby przywoływane przez autorów artykułu potwierdzają badania opublikowane na początku aktualnego stulecia w publikacji M. Hout, A. Greeley, M. J. Wilde, *The Demographic Imperative in Religious Change in the United States*, „American of Sociology” 2001, t. 107, nr 2, s. 468–500.

amerykańskich naukowców. Z czasem powstały odpowiedniki tej postępowej organizacji w innych krajach, głównie anglojęzycznych, jak Australia, Nowa Zelandia, Wielka Brytania, Irlandia i Kanada.

W 2005 roku ksiądz Adams przeszedł na emeryturę, lecz do swojej śmierci w 2010 roku pozostawał honorowym doradcą Centrum. W funkcji przewodniczącego zastąpił go ksiądz Fred C. Plumer, emerytowany pastor Zjednoczonego Kościoła Chrystusa i członek zarządu organizacji od 1996 roku. Gdy został przewodniczącym stowarzyszenia, oświadczył, że „w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych chodziło o dekonstrukcję chrześcijańskich mitów, a wyzwanie, jakie stawia nowe millenium, polega na odbudowaniu wiarygodnego, holistycznego, stawiającego wyzwania i uduchowionego chrześcijaństwa”¹². W 2010 roku Centrum przemianowano na ProgressiveChristianity.org, żeby „lepiej zasygnalizować swoją obecność, której podstawą działalności jest sieć internetowa oraz charakter globalny organizacji”¹³.

Postępowi teologowie

Na tym etapie refleksji warto wymienić trzech teologów, którzy związani są z ProgressiveChristianity.org. Na potrzeby niniejszego artykułu wybrałem dwóch teologów, z których myślą polskie Czytelniczki i polscy Czytelnicy mogli się spotkać (John B. Cobb i John Shelby Spong), znaleźć można bowiem artykuły lub monografie w języku polskim ich autorstwa lub im poświęcone, oraz jednego teologa (Marcus J. Borg) mniej znanego w polskim środowisku teologicznym. Nie sposób z przyczyn oczywistych zaprezentować tutaj całego ich naukowego dorobku, dlatego pozwolę sobie zwięźle przedstawić główne kierunki i koncepcje przez nich rozwijane.

John B. Cobb Jr.: Bóg i człowiek we współdziałaniu

John B. Cobb Jr. (ur. 1925) to jeden z ważniejszych teologów północnoamerykańskich oraz reprezentantów filozofii i myśli procesu (*process theology/philosophy*). Jest współtwórcą i współprzewodniczącym Centrum Badań Procesu (Center for Process Studies). W 2014 roku został wybrany na członka Amerykańskiej Akademii Sztuk i Nauk¹⁴.

¹² Zob. tamże.

¹³ Zob. tamże.

¹⁴ Więcej o życiu Johna B. Cobba: D. R. Griffin, *John B. Cobb Jr. A Theological Biography*, [w:] *Theology and the University. Essays in Honor of John B. Cobb Jr.*, red. D. R. Griffin, J. C. Hough Jr., State University of New York Press, Albany 1991, s. 225–242.

Specyfika myśli teologicznej Cobba polega na korzystaniu z różnych dziedzin nauki i na kierowaniu się transdyscyplinarnością w ujęciu brytyjskiego filozofa Alfreda Northa Whiteheada. Ta forma badań polega na zaangażowaniu całego aparatu metodologicznego i wszelkich teoretycznych perspektyw w celu rozwiązania konkretnego problemu (na przykład kwestii wolnej woli człowieka i wszechwiedzy Boga). Teologię procesu możemy pokrótce scharakteryzować za Włodzimierzem Zuzgą w następujący sposób:

[Człowiek] jest zaproszony do ciągle trwającego procesu stwarzania, może się Bogu przeciwstawić, realizować własne zamierzenia, a nawet unicestwić samego siebie i otaczające go środowisko. Bóg niejako rezygnuje ze swojej wszechmocy, jest nie tyle surowym sędzią, ile «współtowarzyszem cierpień i twórczych wysiłków» człowieka¹⁵.

Naturalnie związane z wątkiem teologii procesu okazuje się również zagadnienie ekoetyki (*environmental ethics*), które Cobb zaczął rozwijać od 1969 roku. Cobb zauważa: „Byłem przekonany, że nie ma bardziej alarmującego problemu od przetrwania, na godnych warunkach, całej ludzkości, której grozi zniszczenie samej siebie przez eksploatację i zanieczyszczanie środowiska naturalnego, w którym żyje”¹⁶. Zagadnieniu ekoetyki Cobb poświęcił pracę *Is It Too Late? A Theology of Ecology*¹⁷. Przeprowadził w niej krytykę chrześcijaństwa, które niezwłocznie potrzebuje czerpania z nauk przyrodniczych, tak aby wznieść się ponad swój antropocentryzm oraz dewaluację fauny i flory.

W Polsce teologią procesu zajmował się abp Józef Życiński; warto sięgnąć do jego prac poświęconych temu zagadnieniu¹⁸. W 2003 roku ukazała się również publikacja *O myśleniu procesualnym. Charles Hartshorne i Charles Sanders Peirce*, zawierająca kilka artykułów Cobba¹⁹, a w 2008 roku opublikowano polskie tłumaczenie jego pracy pod tytułem *Teologia procesu*²⁰.

John Shelby Spong: Żyj, kochaj, bądź!

Urodzony w 1931 roku John Shelby Spong wychował się w fundamentalistycznym sercu Ameryki, zwanym pasem biblijnym (*Bible Belt*). Po studiach teolo-

¹⁵ Zob. W. Zuzga, *Teologia procesu*, „Jednota” 1989, nr 5–6, <https://www.jednota.pl/index.php/ewangelicyzm/teologia-i-teododzy/594-teologia-procesu> [1.12.2015].

¹⁶ J. B. Cobb, *Intellectual Autobiography*, „Religious Studies Review” 1993, nr 19, s. 10.

¹⁷ Zob. J. B. Cobb, *Is It Too Late? A Theology of Ecology*, Beverly Hills 1971.

¹⁸ Zob. J. Życiński, *Głębina bytu*, Poznań 1988; J. Życiński, *Teizm i filozofia analityczna*, t. 1–2, Kraków 1985–1988; J. Życiński, *Bóg Abrahama i Whiteheada*, Tarnów 1992.

¹⁹ Zob. *O myśleniu procesualnym. Charles Hartshorne i Charles Sanders Peirce*, red. T. Komen-dziński, Toruń 2003.

²⁰ Zob. J. B. Cobb, *Teologia procesu. Wybrane zagadnienia w formie pytań i odpowiedzi*, Gdańsk–Sopot 2008.

gicznych na Uniwersytecie Północnej Karoliny został wyświęcony w 1955 roku na księdza Episkopalnego Kościoła USA (ECUSA), a w 1976 roku objął zwierzchnictwo nad diecezją Newark. Przed przejściem na emeryturę w 2000 roku Spong ogłosił teologiczny manifest zwany potocznie *Dwunastoma Punktami*, w którym wezwał Kościół powszechny do Nowej Reformacji mającej oczyścić Kościół z zabobonu i bezrefleksyjności²¹.

Od lat siedemdziesiątych XX wieku biskup nieprzerwanie publikuje literaturę teologiczną o charakterze popularnonaukowym. Jego książki – ponad dwadzieścia pięć pozycji – należą do najlepiej sprzedającej się literatury religijnej w Stanach Zjednoczonych²².

Spong za swoich mentorów uznaje takich teologów, jak biskup John A. T. Robinson i Paul Tillich. Warto także podkreślić zamiłowanie Sponga do judaizmu i próby odczytania Ewangelii jako hagadycznego midraszu, nie zaś historycznego reportażu, jak chcieliby protestanci fundamentaliści. Zasadnie nazywa on zatem Jezusa z Nazaretu swoim „żydowskim mistrzem”, a za biskupie insygnia obrał krzyż z hebrajskimi literami tetragramu. Teologiczne motto biskupa Newarku, powtarzane przez niego niczym chrześcijańska mantra, brzmi: „Żyj pełnią życia, kochaj całym sercem i bądź tym wszystkim, czym możesz być w nieskończonej różnorodności ludzkiego istnienia”²³.

O Spongu i jego myśli pisałem na łamach „Pisma er” (obecnego „Miesięcznika Ewangelickiego”)²⁴. Jego chrystologii i hermeneutyce biblijnej poświęciłem również dwa artykuły w „Roczniku Teologicznym ChAT” z 2012 i 2015 roku, do których pozwałam sobie Czytelników i Czytelniczki odesłać²⁵.

²¹ Por. J. S. Spong, *A Call for a New Reformation*, „Fourth R” 1998, t. 11/4, <http://www.westarinstitute.org/resources/the-fourth-r/a-call-for-a-new-reformation/> [1.12.2015].

²² Zob. też J. S. Spong, *Here I Stand. My Struggle for a Christianity of Integrity, Love, and Equality*, HarperOne, New York 2000.

²³ Zob. D. Grizzle, *Stranger in a Strange Land. Bishop Spong in Cobb County*, <http://www.who-soever.org/v10i1/spong.shtml> [1.12.2015].

²⁴ Zob. Ł. P. Skurczyński, *Lektury: The Fourth Gospel*, „Pismo er” 2013, nr 4, <http://ewangelicki.pl/werdykt/lektury-the-fourth-gospel/> [10.06.2017]; Ł. P. Skurczyński, *Jezus bez bigoterii*, „Pismo er” 2014, nr 6, <http://ewangelicki.pl/teosfera/jezus-bez-bigoterii-lukasz-p-skurczynski/>, [10.06.2017]. Na łamach czasopisma „Pismo er” (aktualnie „Miesięcznik Ewangelicki”) opublikowany został także artykuł Sponga *Miejsce chrześcijaństwa w nowej Europie*, „Pismo er” 2013, nr 1, <http://ewangelicki.pl/cover/miejsce-chrzescijanstwa-w-nowej-europie/> [10.06.2017]. Warto również zwrócić uwagę na wywiad, którego Spong udzielił „Tygodnikowi Powszechnemu”: J. S. Spong, *U katolików byłbym ekskomunikowany*, rozm. przez P. Wołczyk, „Tygodnik Powszechny” 2012, nr 51, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/u-katolikow-bylym-ekskomunikowany-18058?language=pl> [10.06.2017].

²⁵ Zob. Ł. P. Skurczyński, *Między Jezusem historii a Chrystusem wiary. Johna Shelby’ego Sponga demitologizacja fundamentalistycznych tez chrystologicznych*, „Rocznik Teologiczny ChAT” 2012, z. 1–2, s. 83–111; Ł. P. Skurczyński, „Grzechy Pisma Świętego”: *Krytyka fundamentalistycznej hermeneutyki biblijnej według Johna Shelby’ego Sponga*, „Rocznik Teologiczny ChAT” 2015, z. 2, s. 137–154.

Marcus J. Borg: Bóg jako mit i misterium

Wreszcie najmniej znany w Polsce z trzech teologów: Marcus Borg (1942–2015). Borg był biblistą koncentrującym się głównie na Nowym Testamencie. Zapisał się w historii teologii jako jeden z najbardziej znanych i wpływowych reprezentantów teologii postępowej. Jako uczonego Jesus Seminar i wieloletni profesor Stanowego Uniwersytetu w Oregon swoje badania poświęcił głównie „Jezusowi historycznemu”. Zasłynął w latach 80. XX wieku dzięki zaangażowaniu w trzecią falę „poszukiwań historycznego Jezusa” (ang. *quest for historical Jesus*)²⁶.

W swoich pracach dużo miejsca poświęcił kwestii cudów i zmartwychwstania Jezusa, które uznawał za mity i misteria nowotestamentowe, których nie należy interpretować dosłownie. „Mity – pisze Borg – są opowieściami, które nigdy się nie wydarzyły, lecz które dzieją się zawsze”²⁷. W ostatniej swojej książce, wydanej w 2014 roku publikacji *Convictions. How I Learned What Matters Most*, Borg zauważa: „Biblia jest ludzkim wytworem: przedstawia nam światopogląd naszych religijnych przodków, nie zaś światopogląd Boga”²⁸.

Co się tyczy Jezusa, był on dla Borga żydowskim prorokiem i nauczycielem, a nauczanie, które mu się przypisuje, powstało w wyniku „fermentu myśli, do jakiego doszło w łonie judaizmu pierwszego wieku”²⁹. W swojej sztandarowej pracy *Jesus. A New Vision*³⁰ podsumował i zsyntetyzował on w przystępny sposób współczesną nowotestamentową biblistykę i ukazał Jezusa jako politycznego proroka.

Wszyscy trzej przedstawieni wyżej teologowie przynależą do Progressive Christianity.org. Uczestniczyli oni także w opracowaniu wydanego w 1996 roku teologicznego manifestu *8 Punktów Postępowego Chrześcijaństwa*.

8 Punktów Postępowego Chrześcijaństwa: teologiczny manifest postępowej teologii

*8 Punktów Postępowego Chrześcijaństwa*³¹ stanowi krótki manifest postępowej teologii, składający się z ośmiu afirmatywnych i związanych twierdzeń wskazują-

²⁶ Więcej o życiu Marcusa Borga w jego autobiografii: M. Borg, *Convictions. How I Learned What Matters Most*, HarperOne, New York 2014.

²⁷ Cyt. za: T. Stella, *Finding God Beyond Religion*, Woodstock 2013, s. 71.

²⁸ Zob. M. J. Borg, dz. cyt., s. 94.

²⁹ Zob. D. Gibson, *Marcus Borg, Leading Liberal Theologian And Historical Jesus Expert, Dies At 72*, „Huffpost Religion”, https://www.huffingtonpost.com/2015/01/22/marcus-borg-dead_n_6526376.html [1.12.2015].

³⁰ Zob. M. J. Borg, *Jesus. A New Vision: Spirit, Culture, and the Life of Discipleship*, New York 1987.

³¹ Pełna treść manifestu znajduje się na stronie www.progressivechristianity.org/the-8-points [1.12.2015].

cych na kierunki, którymi podąża ten teologiczny nurt. Wyłonić z nich można pięć podstawowych koncepcji charakteryzujących tę teologiczną alternatywę³².

Pierwszą cechą charakterystyczną postępowej teologii jest jej duchowa witalność i ekspresyjność. Według teologii postępowej każdy powinien móc brać czynny udział w kulcie, dlatego należy wyrównać, na tyle, na ile jest to możliwe, partycypację osób duchownych i świeckich w sprawowaniu kultu i w życiu wspólnoty. Chodzi bowiem o to, aby jedni od drugich uczyli się współczucia, bezwarunkowej miłości i poszanowania wobec drugiego człowieka. Dlatego inspirując się tymi wartościami w porządku postępowych nabożeństw, znajdujemy zarówno elementy zaczerpnięte z pierwotnego chrześcijaństwa, jak i elementy nieortodoksyjne, pozwalające uświadomić sobie świętość, integralność i jedność każdego przejawu życia (*the Sacred and the Oneness and Unity of all life*).

Po drugie, teologia postępowa nie chce przeciwstawiać wierze nauki. Jak zauważyłem na początku, badania naukowe z zakresu nauk humanistycznych, przyrodniczych i ścisłych mogą wspomagać refleksję teologiczną i życie religijne członków wspólnot. Postępowi chrześcijanie dostrzegają bowiem działanie Bożej łaski zarówno w poszukiwaniach intelektualnych, jak i w kwestiach wiary. Głoszą, że stawianie pytań może okazać się często bardziej wartościowe niż dogmatyczne twierdzenia.

Po trzecie, postępowi teologowie czerpią z refleksji równościowej. Świętują różnorodność Bożego stworzenia przez afirmację równości kobiet i mężczyzn, osób o różnym pochodzeniu etnicznym, różnej orientacji seksualnej i tożsamości płciowej. Chcą budować chrześcijańską społeczność w oparciu o teologię radykalnie inkluzywną, pozostawiając drzwi swoich kościołów otwarte na wszystkich. Uważają bowiem, że sposób, w jaki odnosimy się do siebie nawzajem, ukazuje to, w co tak naprawdę wierzymy. Chrześcijańskie nauczanie dąży tymczasem do ustanowienia pokoju i sprawiedliwości między ludźmi.

Po czwarte, teologię postępową charakteryzuje podejście pluralistyczne do fenomenu religii. „Postępowi chrześcijanie – zauważa Hal Taussing – dokładają starań, by głosić jednocześnie swoją chrześcijańską wiarę i uznanie dla innych religii jako w pełni prawdziwych”³³. Nauczanie Jezusa stanowi jeden ze sposobów doświadczenia transcendencji w życiu. Świętości i jedności życia doświadczyć można jednak również na innych ścieżkach duchowych.

Wreszcie, nawiązania do ekoteologii: postępowa teologia – podobnie jak teologowie procesu – chce znieść granice wzniesione przez tradycyjne nurty

³² Koncepcje te przedstawiłem również w artykule *Wołanie o nową Reformację – teologia postępowa*, „Magazyn Teologiczny Semper Reformanda” 2007, <http://www.magazyn.ekumenizm.pl/content/article/20070421174345608.html> [1.12.2015].

³³ Zob. H. Taussing, *Grassroots Progressive Christianity. A Quiet Revolution*, „The Fourth R” 2006, nr 19/3, <http://web.archive.org/web/20110706130410/http://www.sdc.unitingchurch.org.au/WestarProgressiveArticle.pdf> [1.12.2015].

teologiczne między człowiekiem a światem przyrody oraz ideę przepaści między Bogiem a jego stworzeniem. Wszelkie próby podporządkowania sobie natury i wykorzystywania jej zasobów w sposób nieumiarkowany uważane są przez reprezentantów tego nurtu za poważne niebezpieczeństwo dla przyszłości świata i duchowej kondycji ludzkości. Należy więc dążyć do ochrony i przywrócenia integralności Ziemi.

Formy działalności i przykłady projektów

Aby urzeczywistnić tezy, które zawiera manifest ProgressiveChristianity.org, organizacja ta stawia sobie pięć praktycznych celów: po pierwsze, opracowywanie materiałów, które mają pomóc jednostkom w ich „duchowym samowyrażeniu” i w edukacji religijnej najmłodszych; po drugie, wspieranie badań naukowych dotyczących chrześcijaństwa; po trzecie, „odzyskanie symboli wiary”, czyli zagospodarowanie przestrzeni dla postępowej wykładni teologicznej i postępowego dyskursu w Kościołach; po czwarte, budowanie międzynarodowej postępowej społeczności chrześcijańskiej; wreszcie, ProgressiveChristianity.org chce być wyrazistym głosem opowiadającym się za sprawiedliwością społeczną, ochroną środowiska i pokoju na świecie³⁴.

Swoje cele stowarzyszenie realizuje poprzez organizację konferencji i seminariów, działalność wydawniczą oraz obejmowanie postępowych publikacji teologicznych swoim patronatem. Niemniej za egzemplifikację realizacji tych celów posłużą nam na potrzeby niniejszego artykułu trzy projekty wdrożone na przestrzeni ostatniej dekady.

Pierwszy z nich dotyczy edukacji religijnej. W latach 2012–2014 wydano serie podręczników i edukacyjnych materiałów interaktywnych do nauczania religii dla dzieci w wieku od sześciu do dziesięciu lat. Materiały te charakteryzują się otwartością i religijną inkluzywnością, a uczą pluralistycznego, wrażliwego i niedogmatycznego podejścia do religii³⁵.

Inną inicjatywą wpisującą się w paradygmat inkluzywności jest „Liturgy Project”. Ten projekt z zakresu liturgiki polega na regularnym opracowywaniu porządków nabożeństw i poszerzaniu bazy współczesnych liturgii do religijnego kultu. Liturgie te można za darmo pobrać na stronie stowarzyszenia³⁶. Charakteryzują się one współczesnym językiem liturgicznym oraz wpro-

³⁴ Por. *Mission*, „ProgressiveChristianity.org”, <https://progressivechristianity.org/mission/> [1.12.2015].

³⁵ Zob. *Childrens Curriculum*, „ProgressiveChristianity.org”, <https://progressivechristianity.org/childrens-curriculum/> [1.12.2015].

³⁶ Bazę liturgii można konsultować na stronie: <https://progressivechristianity.org/liturgiy-project/> [1.12.2015].

dzeniem innowacyjnych rozwiązań dotyczących nabożeństw (pieśni, modlitwy i litanie napisane w zrozumiałym i otwartym języku itp.).

Interesującym projektem jest wdrożony w 2012 roku „Pluralism Sunday”, czyli zainicjowana przez ProgressiveChristianity.org międzynarodowa „Niedzielę Pluralizmu”. Jak czytamy na stronie organizacji, w pierwszą niedzielę maja „postępowi chrześcijanie pragną podziękować za religijną różnorodność” i dać wyraz swojemu przekonaniu, że „inne religie są tak samo dobre dla ich wyznawców, jak nasza dla nas samych”³⁷. Obchody tego nowego święta polegają na organizacji nabożeństw wzbogaconych o wątki międzyreligijne. Parafie i wspólnoty, które chcą dołączyć do grona organizacji kościelnych świętujących religijną różnorodność, mogą to uczynić, wypełniając formularz zgłoszeniowy znajdujący się na stronie stowarzyszenia.

W świecie, w którym narastają religijne postawy fundamentalistyczne, inne spojrzenie na teologię i religię wydaje się potrzebne. Taką próbę podjęli teologowie postępowi, którzy działali z początku na własną rękę, a w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia zrzeszyli się w organizacji zwanej aktualnie ProgressiveChristianity.org.

Przedstawione w niniejszym artykule idee oraz to, jak anglojęzyczna organizacja przeobraziła je w działania, pokazuje, w jaki sposób można budować otwarte, tolerancyjne i inkluzywne postawy zarówno w obrębie chrześcijaństwa, jak i innych religii. W obliczu zagrożeń, jakie niesie za sobą religijny fundamentalizm, inicjatywy zmierzające do uszanowania podmiotowości wyznawców i wyznawczyń religijnego pluralizmu jawią się obecnie nie tylko jako relewantne, lecz także bardzo potrzebne do pokojowej koegzystencji mieszkańek i mieszkańców naszej planety.

Bibliografia

- Borg J. M., *Convictions. How I Learned What Matters Most*, HarperOne, New York 2014.
- Borg J. M., *Jesus. A New Vision: Spirit, Culture, and the Life of Discipleship*, Harper & Row, New York 1987.
- Childrens Curriculum*, „ProgressiveChristianity.org”, <https://progressivechristianity.org/childrens-curriculum/> [1.12.2015].
- Cobb J. B., *Intellectual Autobiography*, „Religious Studies Review” 1993, nr 1.
- Cobb J. B., *Is It Too Late? A Theology of Ecology*, Bruce, Beverly Hills 1971.
- Cobb J. B., *Teologia procesu. Wybrane zagadnienia w formie pytań i odpowiedzi*, przekł. J. Dąbrowska-Patalon, M. Patalon, Wydaw. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk–Sopot 2008.

³⁷ Zob. *Pluralism Sunday*, <https://progressivechristianity.org/pluralism-sunday/> [1.12.2015].

- Gibson D., *Marcus Borg, Leading Liberal Theologian And Historical Jesus Expert, Dies At 72*, „Huffpost Religion” 2015, https://www.huffingtonpost.com/2015/01/22/marcus-borg-dead_n_6526376.html [1.12.2015].
- Grizzle D., *Stranger in a Strange Land. Bishop Spong in Cobb County*, <http://www.who-soever.org/v10i1/spong.shtml> [1.12.2015].
- Hout M., Greeley A., Wilde, M. J. *The Demographic Imperative in Religious Change in the United States*, „American of Sociology” 2001, t. 107, nr 2.
- Johnson B., Hoge D. R., Luidens D. A., *Mainline churches. The Real Reason for Decline*, „First Things” 1993, nr 31.
- Liturgy Project*, <https://progressivechristianity.org/liturgy-project/> [1.12.2015].
- Miesięcznik Ewangelicki, <http://ewangelicki.pl/> [1.12.2015].
- Mission*, „ProgressiveChristianity.org”, <https://progressivechristianity.org/mission/> [1.12.2015].
- Motak D., *Nowoczesność a fundamentalizm. Ruchy antymodernistyczne w chrześcijaństwie*, Nomos, Kraków 2002.
- O myśleniu procesualnym. Charles Hartshorne i Charles Sanders Peirce*, red. T. Komen-dziński, Wydaw. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003.
- Our History*, ProgressiveChristianity.org, <https://progressivechristianity.org/our-history/> [1.12.2015].
- Pluralism Sunday*, <https://progressivechristianity.org/pluralism-sunday/> [1.12.2015].
- Pöhlmann H. G., *Dogmatyka w zarysie* [maszynopis w bibliotece ChAT], przekł. K. Kar-ski, Warszawa 1997.
- ProgressiveChristianity.org, www.progressivechristianity.org [1.12.2015].
- Skurczyński Ł. P., „Grzechy Pisma Świętego”: Krytyka fundamentalistycznej hermeneu-tyki biblijnej według Johna Shelby’ego Songa, „Rocznik Teologiczny ChAT” 2015, z. 2, s. 137–154.
- Skurczyński Ł. P., *Jezus bez bigoterii*, „Pismo er” 2014, nr 6, <http://ewangelicki.pl/teos-fera/jezus-bez-bigoterii-lukasz-p-skurczynski/> [10.06.2017].
- Skurczyński Ł. P., *Lektury: The Fourth Gospel*, „Pismo er” 2013, nr 4, <http://ewangelicki.pl/werdykt/lektury-the-fourth-gospel/> [10.06.2017].
- Skurczyński Ł. P., *Między Jezusem historii a Chrystusem wiary: Johna Shelby’ego Sponga demitologizacja fundamentalistycznych tez chrystologicznych*, „Rocznik Teologiczny ChAT” 2012, z. 1–2.
- Skurczyński Ł. P., *Wołanie o nową Reformację – teologia postępową*, „Magazyn Teo-logiczny Semper Reformanda” 2007, <http://www.magazyn.ekumenizm.pl/content/article/20070421174345608.html> [1.12.2015].
- Spong J. S., *A Call for a New Reformation*, „Fourth R” 1998, t. 11/4, <http://www.wes-tarinstitute.org/resources/the-fourth-r/a-call-for-a-new-reformation/> [1.12.2015].
- Spong, J. S., *Here I Stand. My Struggle for a Christianity of Integrity, Love, and Equality*, HarperOne, New York 2000.
- Spong J. S., *Miejsce chrześcijaństwa w nowej Europie*, przekł. W. Mincer, „Pismo er” 2013, nr 1, <http://ewangelicki.pl/cover/miejsce-chrzescijanstwa-w-nowej-europie/> [10.06.2017].

- Spong J. S., *U katolików byłbym ekskomunikowany*, rozm. przepr. P. Wołczyk, „Tygodnik Powszechny” 2012, nr 51, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/u-katolikow-bylbym-ekskomunikowany-18058?language=pl> [10.06.2017].
- Stella T., *Finding God Beyond Religion*, SkyLight Paths, Woodstock 2013.
- Taussing H., *Grassroots Progressive Christianity. A Quiet Revolution*, „The Fourth R” 2006, nr 19/3, <http://web.archive.org/web/20110706130410/http://www.sdc.unitingchurch.org.au/WestarProgressiveArticle.pdf> [1.12.2015].
- The 8 Points of Progressive Christianity*, <https://progressivechristianity.org/the-8-points/> [1.12.2015].
- Theology and the University. Essays in Honor of John B. Cobb Jr.*, red. D.R. Griffin, J.C. Hough Jr., State University of New York Press, Albany 1991.
- What's Progressive Christianity?*, ProgressiveChristianity.org, <https://progressivechristianity.org/what-is-progressive-christianity/> [1.12.2015].
- Wiśniewska K., *Śmierć Kościoła otwartego*, „Magazyn Świąteczny – Gazeta Wyborcza” 2012, http://wyborcza.pl/magazyn/1,124059,11691367,Smierc_Kosciola_otwartego.html [1.12.2015].
- Zuzga W., *Teologia procesu*, „Jednota” 1989, nr 5–6, <https://www.jednota.pl/index.php/ewangelicyzm/teologia-i-teolodzy/594-teologia-procesu> [1.12.2015].
- Życiński J., *Bóg Abrahama i Whiteheada*, Biblos, Tarnów 1992.
- Życiński J., *Głębia bytu*, W drodze, Poznań 1988.
- Życiński J., *Teizm i filozofia analityczna*, t. 1–2, Znak, Kraków 1985–1988.

Progressive theology as inclusive theology and its practical application as exemplified by ProgressiveChristianity.org

Abstract: The purpose of the article is to present the genealogy and basic concepts of progressive theology, also referred to as progressive Christianity, and the activity of ProgressiveChristianity.org. In the first part, the article presents the sources and premises of progressive theology as inclusive theology, the history of the main organization representing this theological movement (ProgressiveChristianity.org) and characteristic themes developed by three progressive theologians (John Cobb, John Shelby Spong, and Marcus Borg). The second part concentrates on the theological manifesto known as *The 8 Points of Progressive Christianity*, and on how theoretical foundations are applied in practice.

Keywords: inclusive theology, inclusivity, practical theology, progressive Christianity, ProgressiveChristianity.org, progressive theology

